

Η ιδέα της Σταυροφορίας

Διαμορφώθηκε ως αποτέλεσμα των θρησκευτικών και πολιτικών εξελίξεων στη Δύση

Του Πάρι Γουναριδή

ΣΕ αντίθεση με τη βυζαντινή εκκλησία, που αρνήθηκε να δώσει άφεση στους μαχητές του Νικηφόρου Φωκά που έπεσαν στον πόλεμο κατά των Αράβων, η δυτική εκκλησία τέθηκε επικεφαλής μιας από τις μεγαλύτερες πολεμικές επιχειρήσεις της ευρωπαϊκής ιστορίας, τις σταυροφορίες. Πράγματι, το κανονικό δίκαιο που διέπει και τις δύο εκκλησίες απαγόρευσε τόσο στους ιερείς όσο και στους προσκυνητές να φέρουν όπλα. Στη Δύση, η απαγόρευση της συμμετοχής της εκκλησίας και των μελών της στον πόλεμο ήταν περισσότερο ή λιγότερο ισχυρή, ανάλογα με την ιστορική συγκυρία. Η θεωρία του δίκαιου πολέμου, που ανήκε στον Αυγουστίνο, αντιμετώπιζε τον πόλεμο ως όργανο άμυνας και τρόπο τιμωρίας των παρά φύση πράξεων. Η θεωρία αυτή στάθηκε η θεολογική θεμελίωση του μεσαιωνικού ιερού πολέμου. Μετά το έτος 1000, στη Δύση, η θρησκευτικότητα γίνεται πιο έντονη και η ιδέα των σταυροφοριών είναι αποτέλεσμα εξελίξεων, τόσο στη δυτική εκκλησία όσο και στη φεουδαρχική κοινωνία.

Θεωρία της διπλής εξουσίας

Το θρησκευτικό αίσθημα κυριαρχεί και δίνει στη δυτική εκκλησία δυνάμεις, υλικές και ηθικές, για να επιβληθεί στην κοινωνία. Την εποχή αυτή (1040–1075) υπάρχει μια ευρεία κίνηση για την αναμόρφωση του παπικού θεσμού, που συνοδεύεται με την ανάπτυξη της ιδέας της πρωτοκαθεδρίας του Πέτρου (Primatus Petri), που έχει ως στόχο να εξασφαλίσει την ανεξαρτησία και την κυριαρχία της εκκλησίας. Ας σημειωθεί ότι τότε επέρχεται και το σχίσμα ανάμεσα στη δυτική εκκλησία και τη βυζαντινή (1054). Ο πάπας Γρηγόριος Ζ' (1073–1085), που είναι από τους πρωταγωνιστές της αναμόρφωσης, επιβάλλει τη μοναρχική αντίληψη της εξουσίας.

Ο Γρηγόριος αναπτύσσει τη θεωρία ότι ο πάπας είναι φορέας διπλής εξουσίας, πολιτικής και θρησκευτικής. Είναι χαρακτηριστικό ότι η θεωρία της διπλής εξουσίας του πάπα ενσωματώνεται σε απάντηση κριτικής που γίνεται για τους οπλισμένους κληρικούς. Ο Γρηγόριος δέχεται ότι οι ιερείς δεν πρέπει να φέρουν όπλα, όμως μπορούν να τα παραχωρούν σε άλλους για την υπεράσπισή τους. Ετσι, ο πάπας δύναται να αναθέτει την πολιτική εξουσία σε οποιονδήποτε και να ζητά τη βοήθειά του. Η πολιτική εξουσία ανατίθεται από τον πάπα στους αυτοκράτορες, βασιλείς κ.λπ. Ετσι, ο πάπας δύνα-

Συμβολική παράσταση της Ιερουσαλήμ. Δέχεται μουσουλμανική επίθεση, χριστιανοί Σταυροφόροι την υπερασπίζονται, ενώ ο Χριστός δεσπόζει πάνω από την κεντρική πύλη. Το προσκύνημα των χριστιανών στους Αγίους Τόπους και ιδίως στα Ιεροσόλυμα είχε μακράν παράδοση. Μετά τον 7ο αι. ήταν ένα ταξίδι επιβεβλημένο στους αμαρτωλούς για καθαρμό. Μια από τις αφορμές που καλλιέργησε την ιδέα της Πρώτης Σταυροφορίας και την τόση αιματοχυσία, στάθηκε η απελευθέρωση και στη συνέχεια η υπεράσπιση της Αγίας Πόλης από τους μουσουλμάνους. Όμως, από τους χριστιανικούς πληθυσμούς της Παλαιστίνης ποτέ δεν εκφράστηκε επιθυμία ή πρόσκληση για βοήθεια. Οι πρώτοι σταυροφόροι αντίκρισαν την Ιερά Πόλη στις 6 Ιουνίου 1099. Την κατέλαβαν στις 15 Ιουλίου του ίδιου έτους και κατέσφαξαν μουσουλμάνους και Ιουδαίους. Αγνόησαν την ύπαρξη του Πατριάρχη και εγκατέστησαν Λατίνο. Τα μόνα ιερά προσκύνηματα που άφησαν στους ορθόδοξους ήταν ο ναός της εύρεσης του Τίμιου Σταυρού μέσα στο ναό της Αναστάσεως, η Μονή της Μεγάλης Παναγίας και τα μεγάλα μοναστήρια εκτός της Ιερουσαλήμ. Η περίοδος της λατινοκρατίας κράτησε 88 χρόνια. Στις 2 Οκτωβρίου 1187 η πόλη παραδόθηκε στο σουλτάνο της Αιγύπτου Σαλαχεδδίν, γνωστό ως Σαλαδινό, ο οποίος έδειξε ανοχή στους χριστιανικούς πληθυσμούς. Αργότερα, παραχωρήθηκε για δέκα περίπου έτη (1229-1239) στον Γερμανό αυτοκράτορα Φρειδερίκο Β' και το 1291 οι Λατίνοι Σταυροφόροι εκδιώχθηκαν οριστικά από την Αγία Πόλη (φωτ.: Antony Bridge «The Crusades»).

ται να καθαίρει όχι μόνον τα μέλη της εκκλησιαστικής ιεραρχίας αλλά και τους πολιτικά κρατούντες, των οποίων η εξουσία προέρχεται από την εκκλησία. Η εκκλησία εμφανίζεται ως ο ρυθμιστής της κοινωνίας σε όλα τα επίπεδα.

Ανακωχή του Θεού

Η φεουδαρχική δυτική κοινωνία βρισκόταν σε συνεχή πόλεμο. Οι

μεγάλοι φεουδάρχες συγκέντρωναν γύρω τους πολυάριθμους πολεμιστές και βρίσκονταν σε διαμάχη μεταξύ τους, ενώ η ληστεία ήταν ενδημικό φαινόμενο. Ο κλήρος, το 1040, κηρύττει την ειρήνη του Θεού (pax Dei), δηλαδή την προστασία των κλήρου, των γυναικών και των παιδιών από τις πολεμικές επιχειρήσεις, και την ανακωχή του Θεού (treuga Dei), δηλαδή την απαγόρευση του φεουδαρχι-

κού πολέμου στο εσωτερικό της χριστιανικής κοινωνίας, για το μεγαλύτερο μέρος του χρόνου.

Οι απαγορεύσεις αυτές γίνονται ένα ηθικό καθήκον στους αντιπάλους άρχοντες. Ο πάπας Ουρβανός Β', το 1095, επεκτείνει την ανακωχή του Θεού σε όλη τη δυτική χριστιανοσύνη. Αυτό δημιουργεί ένα τεράστιο διαθέσιμο ανθρωπινό δυναμικό. Εξάλλου, η ιπποτική ιδεολογία, που αναπτύχθηκε την ίδια περίοδο, θέτει ως στόχο, μεταξύ άλλων, την προστασία της χριστιανικής πίστης, όπου αυτή κινδυνεύει.

Στρατιώτες του Χριστού

Στο ιδεολογικό επίπεδο, για τη διαμόρφωση της ιδέας της σταυροφορίας ανάμεσα στους πιστούς, μεγάλη ήταν η επίδραση της παλαιάς διαθήκης. Η βασιλεία του Θεού ταυτίζεται με την επικράτηση του χριστιανισμού και η πορεία προς τη γη της επαγγελίας, με τους πολέμους που συνεπάγεται, γίνεται στο όνομα του Θεού.

Οι όροι στρατιώτες του Χριστού (miles Christi) ή στρατός του Θεού (militia Dei), επί πάπα Γρηγορίου Ζ', αρχίζουν να εφαρμόζονται και σε πολεμιστές που υπερασπίζουν την εκκλησία, τη χριστιανοσύνη, από βαρβαρικές επιδρομές ή και προσφέρουν μέρος των λαφύρων τους στην εκκλησία. Ο ιερός πόλεμος γίνεται καθήκον των χριστιανών και στρέφεται εναντίον όσων απειλούν τη χριστιανοσύνη. Σαρακηνοί, Νορμανδοί, Ούγγροι, Σλάβοι, αργότερα Μογγόλοι και Τούρκοι θεωρούνται ως εχθροί. Με το λεξιλόγιο της εποχής ονομάζονται γενικώς άπιστοι (paganus).

Προσκύνημα καθαρμού

Το προσκύνημα στους Αγίους Τόπους είχε μακράν παράδοση στη Δύση και μετά τον 7ο αι. γίνεται μια τελετή εξιλέωσης και καθαρμού. Το κανονικό δίκαιο θεωρεί το ταξίδι ως μια ποινή που επιβάλλεται στους αμαρτωλούς.

Είναι χαρακτηριστικό ότι στη Δύση pláθονται μύθοι γύρω από αυτό το ταξίδι. Το πρότυπο του θρύλου είναι ο αυτοκράτορας Καρλομάγνος, ο κατ' εξοχήν δυτικός χριστιανός αυτοκράτορας, που υποτίθεται ότι έκανε το ταξίδι, ενώ ο μύθος θέλει τον τελευταίο αυτοκράτορα, πριν από το τέλος του κόσμου, να κάνει σταυροφορία στην Ιερουσαλήμ και να βάζει στα χέρια του Θεού το στέμμα της οικουμένης. Τον 11ο αι., με το κήρυγμα αλλά και με την υποστήριξη των Κιστερσιανών μοναχών,

Ο ιδρυτής του τάγματος των Ιωαννιτών στα Ιεροσόλυμα Gerard (έργο Ιταλού ζωγράφου στο Μεσοπόλεμο. Φωτ.: «Οι ιππότες της Ρόδου», Ηλίας Κόλιας, «Εκδοτική Αθηνών», 1994). Ο Gerard, αινιγματική μορφή, εμφανίζεται στα Ιεροσόλυμα αρχές του 12ου αι. και θεωρείται ιδρυτής του τάγματος των Ιωαννιτών. Οι Ιωαννίτες ξεκίνησαν στα μέσα του 11ου αι. ως φιλανθρωπικό ίδρυμα κτίζοντας κοντά στο ναό της Αναστάσεως

Ξενώνα-νοσοκομείο για τους χριστιανούς προσκυνητές στους Αγίους Τόπους. Μετά το 1120, δηλαδή μεταξύ της Πρώτης και της Δεύτερης Σταυροφορίας, το τάγμα οργανώνεται και στρατιωτικά. Οι Ιωαννίτες μαζί με τους Ναίτες γίνονται, από τις αρχές του 12ου αι., οι σπουδαιότεροι εκπρόσωποι της σταυροφορικής ιδεολογίας και μάχονται με το ξίφος την αντίπαλη μουσουλμανική στις περιοχές της Εγγύς Ανατολής. Αγωνίζονται για την εδραίωση των σταυροφορικών κτήσεων και αποκτούν στρατιωτικά ερείσματα στη Συρία και την Παλαιστίνη.

το προσκύνημα στους Αγίους Τόπους γίνεται πιο συχνό. Το 1064-65, Γερμανοί επίσκοποι οδηγούν πλήθος πιστών, οι πηγές αναφέρουν 10.000 άνδρες, γυναίκες και παιδιά, στην Ιερουσαλήμ. Μια από τις αφορμές για την πρώτη σταυροφορία ήταν η κατάληψη των Αγίων Τόπων από τους Σελτζούκους, που τους απέσπασαν από τους Φατιμίδες (1071). Η αλλαγή αυτή προκάλεσε δυσκολίες στους χριστιανούς ταξιδιώτες: οι νέοι κυρίαρχοι της περιοχής δεν έβλεπαν με καλό μάτι την παρουσία των πολυαριθμών προσκυνητών. Εξάλλου, η κατάλυση της εξουσίας των Φατιμίδων στην Παλαιστίνη δημιούργησε αναρίθμητο πλήθος αραβικών τοπικών επικρατειών. Κάθε ένας τοπικός άρχοντας έθετε εμπόδια στην προσέλαση των προσκυνητών, προκειμένου να αυξήσει τα έσοδά του.

Η άλλη αφορμή ήταν η δύσκολη θέση στην οποία βρισκόταν η βυζαντινή αυτοκρατορία από την επέκταση των Σελτζούκων. Ο πάπας Γρηγόριος το 1074 ήθελε να βοηθήσει τους Βυζαντινούς, που μετά την καταστροφή του Μαντζικέρτ (1071) βρισκόταν σε δυσχερή θέση. Ο ίδιος ήθελε να τεθεί επικεφαλής μιας στρατιάς ιπποτών, ως *dux* και *pontifex*, δηλαδή ως πολιτικός και θρησκευτικός ηγέμων, για να ελευθερώσει τον Πανάγιο Τάφο και τις περιοχές που

Ο Αλέξιος Α' Κομνηνός σε βυζαντινή τοιχογραφία. Προς το τέλος του 11ου αι. το Βυζάντιο αντιμετώπιζε τον κίνδυνο της τουρκικής επέκτασης και αναζητώντας συμμάχους, ο Αλέξιος Α' έστειλε (Μάρτιο του 1095) βυζαντινή πρεσβεία στη σύνοδο της Πατιένσας με επιστολή προς τον Πάπα Ουρβανό Β'. Την αδυναμία αυτή εκμεταλλεύθηκαν οι Δυτικοί και οργάνωσαν την Πρώτη Σταυροφορία με στόχο όμως την απελευθέρωση των Αγίων Τόπων και όχι τη βοήθεια τους Βυζαντινούς.

Στη φωτογραφία ο Αλέξιος Α' Κομνηνός, με βασιλικό στέμμα και πολυτελή αυτοκρατορική ενδυμασία σε τοιχογραφία της Παναγίας Κοσμοσώτειρας στις Φερές Εβρου. Οι τοιχογραφίες που κοσμούν το καθολικό της Μονής έχουν ταυτισθεί από τον αρχαιολόγο Χ. Μπακιρτζή. Ο αγιογράφος, δίνοντας όψη στρατιωτικού αγίου στον αυτοκράτορα, μας δίνει ταυτόχρονα και μια εικόνα του οπλισμού των Βυζαντινών στα μέσα του 12ου αι., εποχή που οικοδομήθηκε η Μονή (φωτ.: «Κάστρα Μακεδονίας και Θράκης», Δέσποινα Ευγενίδου, εκδ. «ΑΔΑΜ», 1997).

Ναίτες Ιππότες σε τοιχογραφία που ζωγραφίστηκε λίγο μετά τη μάχη της Μπουκίας το 1163, μεταξύ Β' και Γ' Σταυροφορίας (πρώην Εκκλησία των Ναϊτών, Κρεσάκ, Γαλλία). Εκκλησιαστικό ιπποτικό τάγμα οι Ναίτες, μεταγενέστερο των Ιωαννιτών, ιδρύθηκε από Φράγκους Σταυροφόρους το 1118 για την προστασία των προσκυνητών στην Παλαιστίνη. Το 1128 ο βασιλιάς της Ιερουσαλήμ Βαλδουίνος Β' τους όρισε καταστατικά καθήκοντα και εκτός του μοναχικού βίου, ανέλαβαν επίσημα την προστασία του Παναγίου Τάφου με όπλα. Οι Ναίτες, ανεξάρτητοι, με μόνη αρχή τον Πάπα, έφτασαν γρήγορα σε ακμή και αριθμούσαν γύρω στους 20.000 ιππότες. Στη διάρκεια των Σταυροφοριών, έντονη η δράση τους, ήταν το πιο οργανωμένο και μάχιμο σώμα. Το 1312 καταργήθηκαν από τον ίδιο τον Πάπα, αφού κατηγορήθηκαν ως αιρετικοί. Ο επίλογος του διαβόητου αυτού ιπποτικού τάγματος γράφθηκε στις 11 Μαρτίου 1313: ο τελευταίος ηγέτης τους, ο Μολέ, θανατώθηκε διά της πυράς στο Παρίσι (φωτ.: «Οι Σταυροφορίες», εκδ. «Αψίδα», 1996).

είχαν καταλάβει οι Σελτζουκίδες και για να ενώσει τη δυτική με τη βυζαντινή εκκλησία.

Μια επιστολή

Τον Μάρτιο του 1095, στη σύνοδο της Πατιένσας έφθασε μια βυζαντινή πρεσβεία. Η πρεσβεία αυτή μετέφερε επιστολή του αυτοκράτορα Αλεξίου Α' Κομνηνού προς τον πάπα Ουρβανό Β'. Ο βυζαντινός αυτοκράτορας ζητούσε από τον πάπα να προτρέψει τους δυτικούς να πάνε ως μισθοφόροι στην Ανατολή, προκειμένου να αντιμετωπιστεί ο κίνδυνος της τουρκικής επέκτασης. Ο πάπας ζήτησε από τους πολυάριθμους ιππότες που ήταν παρόντες να βοηθήσουν τους χριστιανούς που κινδύνευαν. Την πρώτη σταυροφορία ο πάπας θα την κηρύξει τον Νοέμβριο του ίδιου χρόνου σε μια άλλη σύνοδο, στο Κλερμόν. Η σταυροφορία είχε ως στόχο την απελευθέρωση των Αγίων Τόπων και όχι τη βοήθεια στους βυζαντινούς. Πρέπει να τονίσουμε δύο πράγματα σχετικά με την επιχείρηση αυτή: α) Οι χριστιανοί που ζούσαν στους Αγίους Τόπους δεν ζήτησαν ποτέ τη βοήθεια των χριστιανών που ζούσαν στη Δύση. β) Ούτε και οι Βυζαντινοί προκάλεσαν την πολεμική αυτή επιχείρηση. Η σταυροφορία ήταν μια ιδέα που εκκολάφθηκε στη Δύση.